

UN MANUSCRIS NECUNOSCUȚ COPIAT LA PORUNCA LUI ILIAȘ,
VOIEVODUL MOLDOVLAHIEI

Demersul de recuperare științifică a patrimoniului ștefanian, în vederea descoperirii impactului său asupra culturii și spiritualității românești și europene, inițiat de către Centrul de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” al Mănăstirii Putna, constituie o bună ocazie de a prezenta rezultatele unora din cercetările inițiate în fondul de manuscrise slave din cadrul Bibliotecii Sfântului Sinod din București.

Dintre manuscrisele slave deținute de Biblioteca sinodală, cele mai multe conțin scrieri patristice-filocalice și liturgice; acestora li se alătură și texte juridice, apocrife sau populare. Volumele cu vieți de sfinți ocupă aproape jumătate din fondul sinodal de manuscrise slave. Dintre acestea, cele mai numeroase conțin vieți de sfinți bizantini (Ioan Hrisostom, Ioan Damaschin, Ioan Scărarul, Simeon Noul Teolog etc.) și doar câteva volume cuprind vieți de sfinți slavi.

În acest context, vom prezenta un *Miscelaneu* care conține vieți de sfinți și cuvinte de învățătură ale acestora. Dintru început, dorim să menționăm că sfințenia nu constituie un lux al vieții spirituale, ci reprezintă țelul existenței umane. În Sfânta Scriptură descoperim în mai multe locuri, îndemnul dat de Dumnezeu oamenilor, în mod direct: *Fiți sfinți, pentru că Eu sunt Sfânt* (Lev. XI, 45–46; Matei V, 48 etc.). Sfințenia, ca împlinire a umanului, cum o definește Nichifor Crainic¹ se atinge prin mai multe modalități de asumare a vieții în Hristos, dar întotdeauna în centrul acesteia trebuie să stea jertfa sinelui și iubirea semenilor, în numele lui Hristos Iisus Cel răstignit și înviat. Ne-am obișnuit cu anumite categorii de sfinți: cuvioși, martiri, ierarhi, dar mai există și alte categorii, unele aproape căzute în uitare: nebunii pentru (întru) Hristos. Aceasta și pentru că sunt puțini cei care au putut adopta o astfel de condiție a desăvârșirii. Sfântul Apostol Pavel afirmă că *Înțelepciunea lumii acesteia este nebunie în fața lui Dumnezeu, dacă i se pare cuiva dintre voi că este înțelept în veacul acesta, să se facă nebun ca să fie înțelept* (I Cor. III, 18–19) și *Noi suntem nebuni pentru Hristos ... am ajuns ca gunoiul lumii, măturătura tuturor* (I Cor. IV, 10, 13). Dacă analizăm cuvintele Marelui Apostol, înțelegem că a-L urma pe Hristos constituie aproape o nebunie în ochii unei lumi autosuficiente, sigură pe înțelepciunea ei falsă și atrasă permanent de noi și noi poște egoiste. Într-o astfel de ipostază, este cu atât mai interesant un text întins pe câteva sute de file care conține *Viața și faptele lui Andrei Iurodivo*

¹ *Sfințenia, împlinirea umanului*, Iași, 1993, 224 p.

(*cel nebun întru Hristos*). Este vorba despre o lucrare mai rară în literatura noastră timpurie, care confirmă, am spune, că și pe teritoriul nostru exista o viață literară încheagată la începutul secolului al XV-lea, perioada copierii piesei în discuție. În atelierele de copişti, caligrafi și traducători de pe lângă mănăstiri și biserici, se copiau, se traduceau și se prelucrau texte aduse din Constantinopol, Muntele Athos și de la mănăstirile în care se așezaseră monahii plecați din vechiul Bizanț și stabiliți la sudul Dunării. Domnii și elita intelectualității din Țările Române comandau să li se copieze pentru uzul personal, texte de zidire sufletească și instruire culturală.

*

În demersul de fișare și prelucrare a manuscriselor din colecția sinodală am identificat un *Miscelaneu* (cota I 151) scris pe hârtie, de mai mulți copişti, în limba slavă de redacție medio-bulgară; volumul este de format în 8° (15 × 9 cm), are 344 file scrise cu cerneală neagră în semiuncială, în timp ce titlurile, inițialele și unele indicații marginale sunt redată cu roșu. Literele inițiale din partea a doua a miscelaneului, începând cu fila 256, sunt artistic realizate (f. 256, f. 300, f. 304^v, f. 321^v, f. 328, f. 341^v). Numerotarea veche este făcută pe caiete care sunt în număr de 32, fiecare având câte 8 file, excepție făcând ultimul caiet (32), care are 6 file. Există și o numerotare mai veche a filelor, localizată în colțul din dreapta sus; manuscrisul a fost numerotat și cu ștanța, dar sărindu-se unele file.

Manuscrisul a fost copiat între secolele XVII și XVIII, conform filigranului care reprezintă stema (gherbul) Amsterdamului, simbol regăsit în hârtia utilizată intens în scriptoriile rusești din această perioadă.

Coperțile sunt formate din tăblii de lemn, îmbrăcate în piele maro, pe care s-au incizat la rece, ornamente vegetale stilizate. Manuscrisul a fost cumpărat pentru Biblioteca Sfântului Sinod în anul 1969.

Însemnări (f. 255, în slavă):

Cu voia Tatălui, cu învățătura Fiului și cu ajutorul Sfântului Duh s-a scris această carte în zilele binecredinciosului și de Hristos iubitorului domn Iliș voievod, stăpânitor al întregului pământ al Moldovlahiei, care iubitor de cuvinte sfinte fiind, a dat să se scrie cu multă grijă, (cartea) lui Andrei cel nebun pentru Hristos, în anul 6941 <1433>, și s-a isprăvit în luna iunie 25. De mâna smeritului Iurie².

Cuprins:

Primele 3 file nenumerate sunt albe.

f. 1-4: Scara (Cuprinsul); file adăugate, probabil, în secolul al XIX-lea.

² Traducere: prof. Anissava Miltenova.

f. 5–254^v: *Viața și faptele Sf. Andrei cel nebun întru Hristos* (f. 51 albă).

f. 255: *Colofon*.

f. 256^v–299^v: *Cuvântul lui Ioan Evhaitul pentru un oarecare stareț Arcadie*.

f. 300–303^v: *Povestire neobișnuită despre un oarecare tânăr*.

f. 304–321^v: *Cuvânt al Sf. Ciprian*.

f. 321^v–327^v: *Luna octombrie în 20 de zile, Pomenirea Sf. Episcop Ciprian și a Sf. Mucenite Justina. Blagoslovește părinte*.

f. 328–341: *Septembrie 25. Viața Cuvioasei Maicii noastre Eufrosina din Alexandria*.

f. 341^v–342^v: *Cuvânt al Sf. Ioan Gură de Aur despre Psaltire*.

La final, 4 file albe, nenumerate.

Colofonul ne indică faptul că *Viața Sf. Andrei Iurodivo* a fost copiată din porunca lui Iliș, voievodul Moldovlahiei, fiul cel mare al lui Alexandru cel Bun († 1432). Cu toate acestea, așa cum am arătat, filigranele și grafia textului ne spun că avem de-a face cu o copie târzie, executată după un manuscris din secolul al XV-lea. Ni se pare curios faptul că, în această copie târzie, copistul a lăsat colofonul manuscrisului inițial. Faptul că în colofon se amintește doar de *Viața Sf. Andrei Iurodivo* ne confirmă că toate celelalte piese aghiografice au fost adăugate în aceeași legătură mai târziu, chiar și copistul fiind altul decât cel al *Vieții Sf. Andrei*.

Întrucât *Viața Sf. Andrei Iurodivo* constituie cel mai vechi text din *Miscelaneul I 151*, vom reda structura detaliată a acestuia, conform *Scării*; glavele sunt indicate în textul slav, marginal, cu culoarea roșie.

1. *Viața și faptele (nevoințele) Sf. Andrei cel nebun întru Hristos*, cap. 1, f. 5;
2. *Despre același, cum s-a făcut nebun întru Hristos*, cap. 2, f. 7^v;
3. *Despre același, cum și-a tăiat mărunt haina, la fântână*, cap. 3, f. 7;
4. *Despre același, cum îi va da lui Domnul dulce și amar, și din nou amar*, cap. 4, f. 14;
5. *Despre același, cum merge la Epifanie și vorbește cu el duhovnicește*, cap. 5, f. 17;
6. *Cum, într-una din zile, fericitul a trecut pe lângă casa desfrânatelor*, cap. 6, f. 22;
7. *Despre același, cum oamenii iubitori de Hristos îl miluiau cu bănuți de aramă, cu care el, mai apoi, făcea milostenie*, cap. 7, f. 24;
8. *Despre proorocia fericitului, cum că Epifanie va deveni episcop*, cap. 8, f. 26;
9. *Despre nevoințele fericitului pe timp de iarnă; despre venirea sfârșitului pentru fericitul, cap. 9, f. 29;*

10. Despre același, cum diavolul pizmuindu-l, s-a transformat pe sine într-un stareț bătrân și stând în drum, îl batjocorea pe fericitul, cap. 10, f. 47;

11. Cum Epifanie discuta cu filosofii despre Sfânta Treime, cap. 11 (în text lipsește indicația glavei, în *Scara* de la început se trimite la fila 48);

12. Pentru același, cum Epifanie, pregătind o fiertură din semințe, către ceasul al nouălea și luptându-se cu gândurile, nu a mai mâncat, dar Domnul s-a îngrijit de hrana lui, cap. 12, f. 57;

13. Despre același, cum Sf. Epifanie îl vede pe fericitul în casa sa, cum îi pune masa, cap. 13, f. 61^v;

14. Despre plecarea fericitului din casa lui Epifanie pentru a se îndrepta spre brutărie, cap. 14, f. 73;

15. Cum un băiat a văzut minunile fericitului și, voind să povestească despre ele, un tânăr oarecare l-a oprit să vorbească, cap. 15, f. 80;

16. Pentru același, cum a fost bătut fericitul pentru niște smochine, cap. 16, f. 80^v;

17. Pentru același, cum fericitul a văzut pe un bogat mort, dus spre îngropare, cap. 17, f. 89;

18. Despre același, cum a văzut Sf. Epifanie pe fericitul Andrei în biserica Sf. Născătoare de Dumnezeu și dintr-o dată, parcă, s-a ivit o pală de foc, iar mai apoi, parcă era zăpadă, cap. 18, f. 95;

19. Pentru același, cum fericitul a mers cândva aproape de mănăstirea Sf. Petru și Pavel și s-a întâmplat că aici se afla o groapă mare și, dintr-o dată, satana l-a apucat și l-a trântit în groapă, cap. 19, f. 106;

20. Despre vedenia fericitului care a văzut un tânăr jefuind mormintele, cap. 20, f. 110;

21. Despre același, cum fericitul cânta în piață [vizavi de Sf. Sofia – *n. ns.*], iar unul din trecători l-a lovit în ceafă, cap. 21, f. 114^v;

22. Despre un tânăr oarecare, care stătea în biserică și cânta aproape de Epifanie, și venind Andrei l-a lovit peste față, cap. 22, f. 126^v;

23. Despre un alt tânăr, ce se chema Ioan, care nutrea dragoste pentru Epifanie, cap. 23, p. 132;

24. Despre femeia aspră și nemilostivă care și-a biciuit soțul, cap. 24, f. 145;

25. Despre același, cum fericitul Andrei a văzut un bărbat foarte frumos în biserica Sf. Sofia și o mulțime de oameni care veneau ținând în mâini ramuri de salcie, cap. 25, f. 158;

26. Despre același, cum a năvălit demonul cel rătăcitor asupra lui Epifanie, cap. 26, f. 161^v;

27. Despre același, cum Sf. Epifanie l-a întrebat pe fericitul din ce pricină acel blestemat s-a năpustit asupra lui, cap. 27, f. 168^v;

28. Despre un oarecare om mare, care era într-o duminică dimineața cu soția lui și a căzut într-o stare de moliciune trupească și cum fericitul l-a lecut, cap. 28, f. 171;

29. Despre același, cum Sf. Epifanie l-a întrebat care este esența (ființa) sufletului celui drept și a celui păcătos, cap. 29, f. 172^v;

30. Despre ziua a opta, cap. 30, f. 177;

31. Despre același, cum l-a întrebat Sf. Epifanie pe fericitul cum Domnul (Hristos) este și Dumnezeu și om, cap. 31, f. 180^v;

32. Despre același, cum l-a întrebat Sf. Epifanie pe fericitul de unde provine fulgerul și care este ființa acestuia, cap. 32, f. 186^v;

33. Despre același, cum l-a întrebat Sf. Epifanie pe fericitul și răspunsul că potirul cu vin neamestecat în mâna Domnului se preface pe deplin (în Sângele Său), cap. 33, f. 192^v;

34. Despre același, cum fericitul a văzut ieșind din biserică un om oarecare, negru și întunecat, precum și faptele lui, cap. 34, f. 204^v;

35. Despre același, cum o femeie oarecare a avut o minunată vedenie despre fericitul, cap. 35, f. 210^v;

36. Despre același, cum s-a petrecut lupta Sf. Epifanie cu diavolul, cap. 36, f. 214^v;

37. Despre același, cum fericitul a fost dus de Sf. Epifanie în casa sa, unde au petrecut în liniște o săptămână; și cum stăteau ei împreună, a început să-l întrebe pe fericitul, grăind cu mâinile ca pentru rugăciune, cum va fi sfârșitul lumii acesteia și când, și ce este începutul pătimirilor (semnele sfârșitului), cap. 37, f. 224^v;

38. Despre întoarcerea unui frate care a fost în India pe care a îngădit-o (izolat-o) Alexandru Macedon, cap. 38, f. 236^v.

39. Despre același, cum satana – antihristul se va scula din nou din genunchi, cap. 39, f. 237^v;

40. Despre același, cum Epifanie ascultă, îngrozindu-se, glasul unui om care se considera pe sine nebun întru Hristos³, cap. 40, f. 247^v.

*Viața și faptele Sf. Andrei cel nebun pentru Hristos*⁴, pomenit în Sinaxar în data de 28 mai, a fost compusă de preotul Nichifor de la Sfânta Sofia din

³ Textul a fost tradus din slavă împreună cu d-na Mihaela Niculae, bibliotecar la Biblioteca Sfântului Sinod, căreia îi adresez mulțumiri pentru ajutorul acordat.

⁴ V. Cătălina Velculescu, *Nebuni întru Hristos*, București, 2007, unde sunt publicate viețile acestor *iurodivi* sau *nebuni întru Hristos*, fiind totodată repertoriare și manuscrisele din țară și din străinătate care conțin textele referitoare la ei. Textul despre Sf. Andrei Iurodivo furnizează știri despre teologia și credințele populare din Bizanțul secolului al VII-lea/X-lea, când se presupune că a trăit Sf. Andrei. Manuscrisele grecești păstrează în număr mare acest text (sunt cunoscute aproximativ 100), dintre care 77 se încadrează între secolele al XIV-lea și al XVII-lea. În slavă, textul a fost tradus mult mai de timpuriu, în secolul al XII-lea. Primele traduceri în limba română ale vieții Sf. Andrei Iurodivo datează de la finele secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, utilizându-se

Constantinopol, în secolul al VII-lea sau al X-lea, având ca model pe cea a lui Simeon Salos, a cărui existență este atestată sigur în secolul al VI-lea. Textul se constituie din câteva elemente de *vita*, apoi totul decurge sub forma unei discuții, cu întrebări puse Sf. Andrei de prietenii săi, Epifanie și Nichifor (acesta din urmă, autorul textului). Întrebările și răspunsurile tratează teme privind Creația, lucrarea Providenței în natură, Sfânta Treime etc.; în partea a doua avem de-a face cu întrebări privind Eshatologia: sfârșitul lumii, soarta Constantinopolului (numit „Noul Ierusalim”), împărații vremurilor de pe urmă etc.

Sf. Andrei apare ca un nonconformist în fața formalismului unora dintre creștinii epocii sale, un personaj incomod, care spune adevărul inoportun, când nimeni nu se așteaptă, disprețuind tot ceea ce lumea iubea cu patimă. El a trăit între dărâmături, la limita existenței, izgonit și batjocorit de cei care ar fi trebuit să aibă milă chiar și de un biet nebun (simulat); după ce a murit, Sf. Andrei a fost îngropat fără slujbă, aproape aruncat la gunoi. Ulterior, când cei doi prieteni ai săi l-au căutat în mormânt pentru a-l primeni cum se cuvine, împreună cu locuitorii cetății au descoperit că trupul lipsea, fiind luat de acolo în mod miraculos, prin putere dumnezeiască. Minunea s-a răspândit fulgerător în cetate și toți s-au umplut de groază și mustrare, abia acum conștientizând cine fusese de fapt Andrei.

Firul relației se desfășoară de-a lungul celor 40 de glave ale primei piese din miscelaneul nostru.

*

La nici patru decenii de la căderea Târnovei sub dominație turcească, comanda lui Iliș vodă apare ca un gest firesc, pe fondul unei activități literare deja bine încheiate în spațiul românesc din nordul țării, unde scriptoriile duceau o activitate înfloritoare. Dacă luăm în considerare data colofonului manuscrisului nostru, el este cel de-al doilea ca vechime din România, după *Scara raiului* și *Omiliile* Sf. Grigorie Teologul, manuscris copiat de Gavriil Uric în 1413⁵ (azi, la Moscova, la Arhiva de acte vechi, Fond 196 Mazurin, no. 1494). De asemenea, textul despre Sf. Andrei Iurodivo este, cel puțin în clipa de față, cel mai vechi din țară care păstrează data copierii. Numele copistului, Iurii, poate fi al textului prim, după care s-a executat copia în secolul al XVII-lea, sau chiar al copistului din secolul al XVII-lea. Interesantă este și preferința domnului pentru acest tip de text, având în vedere că era destinat lecturii personale. Se pare că, în epocă, Sf. Andrei

---

Viețile sfinților de Sf. Dimitrie al Rostovului, tipărite la Moscova în 1689; aceste traduceri se află în *Viețile sfinților* apărute la Neamț între 1807 și 1813, la București în 1834, apoi în *Proloagele* de la Neamț (1854–1855). Se pot vedea și traduceri românești rămase în manuscris: *Proloagele* de la Roman și copiile mai complete ale ieromonahului Ioachim Bărbătescu de la Bistrița Vâlcei. Cu toate acestea, în Țările Române viața Sf. Andrei Iurodivo a circulat de timpuriu în slavă, iar copia descoperită de noi ar putea fi cea mai veche variantă slavă cunoscută azi în România.

⁵ Arhim. Policarp Chițulescu, *Noi manuscrise – posibile autografe aparținând monahului Gavriil Uric de la Neamț*, în ST, VIII, 2012, 1, p. 191–207.

Iurodivo era un sfânt popular, dovadă și numărul mare de copii slavone din secolele XIV-XVI care se păstrează, de exemplu, în Rusia de azi.

Concluzionăm că scriptoriile de copişti și traducători din Moldova, în cazul de față, erau la curent cu textele bizantine cunoscute sau mai rare, pe care le puneau la dispoziția comanditarilor, fie ei persoane particulare, fie instituții ecleziastice. Cercetarea poate continua, fiind ideală compararea textului nostru cu cel din diferitele manuscrise păstrate la noi în țară sau în afara ei, pentru a i se stabili sursele după care a fost preluat etc.

A Novel Manuscript Commissioned by Iliăș, the Prince of Moldavia

(Abstract)

The miscellany I 151 from the library of the Holy Synod of the Romanian Orthodox Church contains a text, *The life and acts of Andrew the Fool-for-Christ*, copied in 1433 on the commission of Iliăș, the prince of Moldavia. The author established, upon the analysis of certain elements, that the text is a 17th century copy from a 1433 Moldavian manuscript. This could be, so far, the oldest text in Romania preserving a dated copy of the life and acts of Andrew the Fool-for-Christ. The text reveals a well-established and rich literary activity in Moldavia, where the translators and copists from the scriptoria were informed about the popular or rare Byzantine texts, which they made available to those interested.

Keywords: Andrew the Fool-for-Christ, the library of the Holy Synod, Byzantine text, Moldavian manuscript.

Изколѣніемъ оца на
 соученіемъ гна истощь
 покшеніемъ спата аха.
 истинска иа книта.
 бодни влточестиваго
 и холубикато гна илю
 коеводы . тосподра
 вьсеи земли . молда
 влахинской . еже онъ
 любовию раждетиса
 мовесемъ иже вьшай
 нкитъ . спата андреа
 юродикато ха руди . и
 пошываѣтелно даде и
 стинами жишїе его вав.
 суми . исовертшиса
 мца юуна .
 исе .

рхисою смирѣнаго юри .